

Atay'ın Tanıklığıyla İzmir Felketi

Garbis ALTINOĞLU

13 Eylül 2017

İki gün önce dostum Recep Maraşlı'nın 9 Eylül 1922 ve onu izleyen günlerde İzmir'de yaşanan öldürme, denize dökme ve yakıp yıkma trajedisi üzerine hazırladığı 9 Eylül fotoğraflarını ve ona ilişkin sözlerini sayfamda paylaşmıştım. Hüseyin Korkmaz ve Değirmenci Ali adlı iki izleyicim buna, Türk milliyetçiliğinin bakış açısıyla karşı çıkmış ve yanıt vermeye çalışmışlar. Hatta Korkmaz, İzmir'de yaşanan trajediye işaret eden Maraşlı ile beni, tam enosis faşist kafasına sahip olmakla suçlamış. Daha temkinli davranan Değirmenci Ali ise, O dönemde emek-sermaye çelişkisinin dışında bir işgal vardı. Garbis Altinoğlu üstadım da bunu çok iyi biliyor. Anadolu işgal altında. Kimler tarafından? Emperyalist güçler tarafından? Aslında emperyalizm yenildi Anadolu halkları tarafından demiş.

Kendilerine Türkiye tarihini incelemeye biraz daha fazla zaman ayırmalarını tavsiye ediyorum. Yücelttikleri Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı'nın ve bağlaşıklarının yenilgisiyle sonuçlanmasının ardından, dönemin süper devleti sayılan Britanya yetkililerine sıcak mesajlar göndermeyi ihmal etmemişti. Örneğin o 17 Kasım 1918'de Minberg gazetesinde yayımlanmış olan demecinde, İngilizlerin Osmanlı milletinin özgürlüğüne dikkatte gösterdikleri saygı ve insanlık karşısında, yalnız benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha çok iyiliğini isteyen bir dost olamayacağı inancıyla duygulanması pek doğaldır diyordu.

Kendisi de sıkı bir Kemalist olan Doğan Avcıoğlu, bu dönemde Mustafa

Kemal'inİngiliz işgalcilerinin gözüne girmeye çalıştığını anlatırken şöyle diyordu:

Mütareke günlerinde her olanağı araştıran Mustafa Kemal, İngilizlere yakın görünmeye önem vermiştir. Ünlü casus Rahip Frew ile ahabplık etmiş, İngiliz yetkilileriyle temas kurmaya çalışmıştır. Perapalas'taDaily Mailmuhabiri Ward Price'tan kendisini İngiliz yetkilileriyle konuşturmasını istemiştir. Ward Price'a göre Atatürk şöyle der: Eğer İngilizler, Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa, İngiltere yönetiminde bulunan tecrübeli Türk vlileriyle çalışmak gereğini duyacaklardır. Böyle bir yetki çerçevesinde hizmetlerimi sunabileceğim uygun bir yerin mevcut olup olamayacağını bilmek isterim.'(MillKurtuluş Tarihi, Birinci Kitap, s. 121)

Bu koşullarda 1919-22 savaşının, esas olarak bir ulusal kurtuluş savaşı olmaması nesnelerin doğası gereğiydi bu savaş, 1915 ve sonrasında Ermeni, Rum ve Süryani halklarına uygulanan kıyımların hesabının sorulmaması, onların elkonan mallarının geri verilmemesi ve Pontos Rumları'nın özerklik ve bağımsızlık özlemlerinin kanla ezilmesi için verilmiş bir savaştır. Zaten resmaçıklamalarında, emperyalist devletlere karşı olmadıklarının altını özenle çizen Kemalistler bu gerici ve yağmacı amaçlarını pek de gizlemiyorlardı. Örneğin,4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nin kararlarından birinde şöyle deniyordu:Her türlü işgal ve müdahlenin ve bilhassa (=özellikle- G. A.) Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf (=oluşturulması hedefini güden- G. A.) harektın reddi hususlarında da müttehiden müdafaa ve mukavemet (=birlik hlinde savunma ve direniş- G. A.) esası kabul edilmiştir. (Sabahattin Selek,Anadolu İhtilali, s. 286)

Kemalistlerin gene Eylül 1919'da İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya, Sırbistan siyas mümessilleri ile Felemenk, İsveç, Danimarka ve İspanya elçiliklerine verilmek üzere hazırladıkları memorandumda şöyle deniyordu:

Bu suretle gerek milletimizin ve gerekse Avrupa ve Amerika'nın gelecekteki yüksek menfaatlerine uymakta olan bugünkü mill vaziyetimizin asayışı ihll edecek (=huzuru bozacak- G. A.) hiçbir fikre dayanmadığını ve umum emniyeti (=genel güvenliği) bozacak hiçbir hadise zuhur etmeyeceğini (=olay meydana gelmeyeceğini- G. A.) ve bütün mnasiyle müslihane (=iyileştirici- G. A.) bir hareket hattı takip edileceğini, Sivas'ta toplanan Umum Anadolu ve Rumeli murahhaslarından mütesekkil (=görevlilerinden oluşan- G. A.) Umum Kongre kati surette tekeffül ve temin ederek (=kesin bir biçimde kefil olup güvence vererek- G. A.) kesbi fahrile (=onur kazanmak için- G. A.) cihana adalet

vaadeden büyük devletlerin manevi müzaheretinden (= yardımından- G. A.) emin olduğunu da ayrıca arzeder. (aynı yerde, s. 298)

Aslında 1918 sonrası Anadolu'sunda ciddi bir askerişgal yaşanmadı. Sadece bazı kentlere çok sınırlı sayıda İtilaf subay ve askerleri yerleştirilmişti. Selek şöyle diyordu:

Beri taraftan Anadolu, ciddi bir refleks göstermeden, mağrur ve emperyalist Avrupalılar tarafından yutulmaya hazır, duruyordu. Üç beş aydının şurada burada vücuda getirdikleri Müdafaa-i Hukuk teşekküllerini umursayan yoktu. Yalnız, huzursuzluk kaynağı olmak istidadındaki bazı bölgelere dikkat etmekten başka yapılacak iş yoktu. Önemli yerlerin küçük müfrezelerle işgali, diğer yerlerde birer ikişer irtibat subayı bulundurulması, her şeyin yolunda gitmesine yetiyordu. (aynı yerde, s. 209) O daha ilerde şu saptamayı yapıyordu:

Kuzeydoğu sınır bölgesinden İngilizler çekilmişler ve yerlerini Ermeni kuvvetlerine bırakmışlardı. Bu cephede yalnız Ermeniler ile dövüşmek sözkonusu idi. Güneyde ise İngilizler Antep, Maraş, Urfa gibi birkaç yeri işgal etmişler ve sonra yerlerini Fransızlara terk etmişlerdi. İtalyanlar büyük bir istilacı kuvvet olarak görünmüyorlardı. Antalya ve Konya'da bulundurdıkları küçük müfrezeler fazla endişeyi mucip olamazdı. İngiliz, Fransız ve İtalyanların Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulundurdıkları kontrol subayları ve Samsun ve Ankara gibi bazı yerlerdeki küçük işgal müfrezeleri bu devlet[ler- G. A.]in Türkiye ile yeni bir harbe girişmeyeceğini gösteriyordu.

Zaten harb sonrası, durumları icabı İngiltere'nin, İtalya'nın, hattı Fransa'nın yeni bir harbi göze almayacakları belli olmuştu. (aynı yerde, s. 233)

Öte yandan 1919-22 savaşı sırasında İngiliz ve İtalyan birlikleriyle herhangi bir çatışma olmadı. Sadece Maraş ve Antep'te Fransız birlikleriyle Türk kuvvetleri arasında sınırlı bir çatışma yaşandı. 1921'de İtalyan ve 1922'de de Fransız işgal kuvvetlerinin Anadolu'dan çekilmeleri sırasında, anlaşmaya vardıkları

Kemalistlere çok geniş silah stokları bıraktığının da altının çizilmesi gerekir.

Dolayısıyla yedi düvele karşı verildiği ileri sürülen bu savaş, esas itibarıyla bir Türk-Yunan savaşıydı. Evet, Kemalistlerin, nüfusun çoğunluğunun Türk ve Müslüman olduğu Ege bölgesini işgale girişmesi, hatta Orta Anadolu ve Marmara bölgelerine doğru ilerlemesine karşı verdikleri savaş elbette haklı bir nitelik taşıyordu. Ancak bu yanı 1919-22 savaşının tali yönünü oluşturur.

Bu dönemin, Kemalistlerle işgalci devletler arasında ciddi bir savaşa tanık olmamış olması, Türk tarafının kayıplarının sınırlı oluşundan da bellidir. Fikret Başkaya, bu savaş sırasında verilen kayıplar hakkında şu bilgileri veriyordu:

Cephelerde ölen asker sayısı 9,167 olduğuna göre, Millî Mücadele'nin abartıldığı

kadar önemli olmadığı anlaşılır. Cephelerde hayatını kaybedenler dokuz bin kadar olmasına rağmen, çeşitli hastalıklardan hastahanelerde ölenler 22,543 kişidir. İstikl Mahkemeleri'nde mahkm edilenlerin sayısını bilmek de ilginç olurdu. Bazı yazarlar İstikl Mahkemeleri'nde idam edilenlerin savaşta ölenlerden daha fazla olduğunu ileri sürüyorlar. (Paradigmanın İflası, s. 47) Başkaya burada, onyıllardır o cepheden bu cepheye sürülen Anadolu köylülerinin, Türk ulusal kurtuluş savaşına katılma konusunda isteksiz olduklarını ve Kemalistlerin bunu ancak, İstikl Mahkemeleri eliyle uyguladıkları -idam da içinde olmak üzere- çok ağır cezalar sayesinde gerçekleştirmiş olduklarına işaret ediyor.

Genelkurmay'ın kaynaklarına dayanan Selek ise, çeşitli hastalıklardan hastanelerde ölen ordu mensuplarının 22,690, yaralanma sonucu ölenlerin 1,718, askere alma mıntıklarında ölenlerin 2,956 ve değişik nedenlerle ölenlerin sayısını 668 olarak veriyor. (Anadoluhilali, s. 116) Bu rakamların toplamı 28,032'dir. Bu rakama cephelerde ölen asker sayısını (9,167) kattığımızda 37,199 rakamına ulaşıyoruz.

Eylül 1922'de İzmir'de yaşanan trajediye gelince Saptamaları Türk milliyetçiliği kokmakla birlikte, Atatürk'ün çok yakınında bulunmuş olan gazeteci Falih Rıfkı Atay bir kitabında, Türk ordusunun ve gericilerinin yıkıcı ve intikamcı karakterini itiraf ediyordu. Örneğin o, hayli öğretici bir pasajda şöyle diyordu:

Vaktiyle Hristiyanlar Ankara'nın bütün iyi geçim ve kazanç kaynakları üstünde kurulmuşlar, Kalenin istasyona bakan sırtını konakları, otelleri, lokanta ve hanları ile donatmışlar. Çankaya ve Keçiören semtlerine de asma, yemiş ve gölge ağacı dikerek yaz için serince birer köşe edinmişler. Biz Türkler efendiliğimizle kalmışız, ama onlar çorbamız kesilmişler. 923'te Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hristiyan mahallesinden eser yoktu. Trenden inince iki taraflı bir bataktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımış esnaf barakaları arasından geçerek tozuması bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapardık.

Şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai (=ilkel- G. A.) olduğunu sanmıyorum Ankara, İstanbul surları dışındaki bütün Türkiye'nin sembolü idi. Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve umran' (=bayındırlık- G. A.) denecek ne varsa hepsi sökülüp gitmişti. (Çankaya, s. 351)

Atay, sözünü ettiğim yıkıcı eğilime iyi bir örnek olması bakımından şu kötü ünlü İzmir yangını hakkında ise şunları söylemişti:

Biz Trakya ve Anadolu'dan Hristiyan halkı tasfiye etmekle, memleket ekonomisini köklerinden sökmüştük. Her yerde bağlar bozulmakta, zeytinler yabnileşmekte veya kesilmekte, balık avcılığı ölmekte, çarşılar kapalı durmakta idi. 1924 Türkiye'si'nin gerçeklerini bilmeyen, yeni Türk tarihi hakkında hiçbir şey öğrenemez.

Ermeni tehciri sırasında Anadolu şehir ve kasabalarının bütün oturulabilir mahallelerini yakmışlardı. Benim 1911'de gördüğüm Ankara, 1923'de bulduğum Ankara'nın yanında bir mamure' idi. Yunan ordusu bozgun çekilişi sırasında, Anadolu'nun bir memlekete benzeyen batısındaki şehirleri yakmıştı. İzmir'e gittiğim vakit bu şehrin de Akdeniz Avrupası şehirlerini andıran mahalleleri yanmaya başlamıştı. İzmir'den Uşak'a doğru yalnız tüten harabeler ve enkaz arasından geçmiştik. (aynı yerde, s. 450-51) Atay, Ermeni tehciri sırasında Anadolu şehir ve kasabalarının bütün oturulabilir mahallelerini yakmışlardı derken belli ki İttihat ve Terakki çetesini suçluyordu. Yazar, Ege bölgesinde meydana gelen yıkımdan ise, hem geri çekilmekte olan Grek ordusunun ve hem de Türk ordusunu sorumlu olduğunu belirtiyor, ki bu doğru olmalı.

1923-50 yılları arasında CHP milletvekilliği yapmış olan bir politikacı, bir devlet aydını ve gazetecisinin ancak bu kadarını söyleyebileceğini ve İzmir yangınından ötürü asla Mustafa Kemal'i suçlayamayacağı bellidir. Gene de Atay'ın ürkek bir tarzda da olsa, İzmir yangının sorumluluğunu, Pontos Rum ve Koçgiri Kürt-Alevi kıyımının sorumlusu sakallı Nureddin Paşa üzerinden Türk ordusuna yükleme erdemini gösterdiğinin altı çizilmelidir.

Aslına bakılırsa İzmir'in -ve belki Ege bölgesinin diğer bazı yerlerinin- yakılıp yıkılması ve çok sayıda Rum ve Ermeni sivilin ölümüne yol açılması, Anadolu'yu Hristiyan halklardan arındırma politikasının bir uzantısı gibidir. Ancak Türk ordusunun başındakilerin Hristiyan halklara duyduğu ve irrasyonel boyutlara varan öfke ve düşmanlık, zaman zaman onların Hristiyanlara ait bu mal varlıklarına el koymalarına bile izin vermiyor ve önüne gelen her şeyi yakıp yıkmalarına yol açıyordu. Atay sözlerini şöyle sürdürüyordu:

Gvur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte yanıp bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre, sadece Ermeni kundakçıları mı idi? Bu işte o zamanki ordu komutanı Nureddin Paşa'nın hayli marifeti

olduğunu da söyleyenler çoktu. Atatürk'ün Nureddin Paşa'yı eskiden beri sevmeyi Nutk'unda görünür [Nureddin Paşa] Kibirli, dar kafalı, zulüm ve ceberut düşkün bir kimse idi. Bu yüzden bir zamanlar Millet Meclisi kendini harp divanına verip mahkûm bile ettirmek istemişti

Bildiklerimin doğrusunu yazmaya karar verdiğim için o zamanki notlarımdan bir sayfayı buraya aktarmak istiyorum: İzmir'i niçin yakıyorduk? Kordon konakları, oteller ve gazinolar kalırsa, azınlıklardan kurtulamıyacağımızdan mı korkuyorduk? Birinci Dünya Harbi'nde Ermeniler tehcir olunduğu vakit, Anadolu şehir ve kasabalarının oturulabilir ne kadar mahalle ve semtleri varsa, gene bu korku ile yakmıştık. Bu kuru kuruya tahripçilik hissinden başka bir şey değildir. Bunda bir aşağılık duygusunun da etkisi var. Bir Avrupa parçasına benzeyen her köşe, sanki Hristiyan ve yabancı olmak, mutlak bizim olmamak kaderinde idi. Bir harb daha olsa da yenilmiş olsak, İzmir'i arsalar hlinde bırakmış olmak, şehrin Türklüğünü korumaya kfi gelecek miydi? Koyu bir mutaassıp (=bağnaz- G. A.), öfkeliendirici bir demagog olarak tanımış olduğum Nureddin Paşa olmasaydı, bu facianın sonuna kadar devam etmiyeceğini sanıyorum. Nureddin Paşa, ta Afyon'dan beri Yunanlıların yakıp kül ettiği Türk kasabalarının enkazını ve ağlayıp çırpınan halkını görerek gelen subayların ve neferlerin affedilmez hıncı ve intikam hislerinden de şüphesiz kuvvet almakta idi.' (aynı yerde, s. 324-25)

Ancak, bu bağlamda İzmir trajedisinin sorumluluğunun, sadece Nureddin Paşa'nın ve onun gibi düşünen ve davranan bağnaz subayların sırtına yıkmaya çabasının hiç de inandırıcı olmadığı, onun, cumhuriyetin kurucu kadrosunun ortak zihniyetinin bir ürünü olduğunun altının çizilmesi gerekir. Kemalistlerin, 1919-22 savaşı sırasında ve Cumhuriyet dönemindeki uygulamaları, öndegelen figürleri Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu'daki Hristiyan kıyımları sırasında devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış/ İttihat ve Terakki çetesinin B takımını oluşturmuş olan bu kişilerin, İzmir felketinin baş sorumluları olmasında şaşılacak bir yan olmadığını göstermeye yeter.

İzmir felketi hakkında pek az şey söyleyen İsmet İnönü hatıralarında bu konuda şu kaçamak sözleri kullanmakla yetiniyor: İzmir'e geldiğimiz ilk günlerde ansızın büyük İzmir yangını çıktı. Rum ahalinin mesken olduğu yer, şimdi Fuar'ın bulunduğu mahal yanıyor. Nereden başladı, kim başlattı, bilmiyorum. Birkaç gün devam etti. Bunun için biz karargahımızı yangın bölgesinden ayırarak karşı tarafa geçtik. İzmir'e girdiğimiz günlerin

bende kalan ilk acı hatırası bu yangındır. Zaten hleti ruhiye (=ruh hli- G. A.) bakımından benim fazla bir neşem yok. Afyon'dan yol açıldığından itibaren İzmir'e kadar yalnız muharebe meydanlarından değil, dört tarafımızda bitip tükenmeyen yangın sütunları arasından geçerek gelmişiz. Bu yangınların sebepleri büyük tarih hadiseleri (=olayları- G. A.) içindeki sebeplerdir. Küçükler emir aldıklarını söylerler, büyükler disiplin kalmadığını söylerler

İzmir'de neşeli geçen iki-üç günden sonra, tekrar karanlık bir hava çöktü. İzmir'i aldık ama, İzmir şehri Anadolu'nun yarısı ile beraber harap oldu havası ortalığı sarmaya başlamıştı. bu karamsar düşüncelerin üstüne Atatürk'ün kuvvetli iradesiyle herkesi kolundan tutup çıkardığını bilirim. (İsmet İnönü,Hatıralar, Bilgi Yayınevi, 2009, s. 286-87)

Dikkat edilirse, Grek ordusunun geri çekilmesi sırasında birçok yeri yakıp yıktığını -büyük olasılıkla haklı olarak- belirten İnönü, İzmir'i kimin ve hangi güçlerin yaktığı hakkında bir şey söylemiyor ve hiç kimseyi suçlamıyor. Bunun kendisinden beklenen ve alışlagelmiş bir tutum olmadığı açık. Kendisinin bu konuda tarafsız ve objektif bir gözlemci konumunda olmadığı açık. O halde İnönü'nün bu suskunluğunu İzmir'in, kentin vlisi makamına getirilen Nureddin Paşa'nın komutası altındaki Türk askerleri tarafından yakılmış olduğu savının dolaylı ve utangaç bir kabulü sayabiliriz. Eğer İzmir Rumlar ya da Ermeniler tarafından yakılmış olsaydı, herhalde Kemalistler ve bu arada İnönü, bu vahşet ve barbarlığı kınama, suçlama ve güzel İzmir'e kıyma cinyetini işleyenleri çarmıha germe fırsatını asla kaçırmazlardı.

Bu bağlamda dikkat çeken bir başka nokta da İnönü'nün Türk ordusunun İzmir'e girişi sırasında onbinlerce asker ve sivilin denize dökülmek suretiyle yaşamını yitirmesine/ öldürülmesine hiçbir biçimde değinmemiş olması. İnönü'nün, aynı kitapta söyledikleri, İzmir'in Hristiyan halkı açısından bir yaşam tehdidinin bulunduğunu -gene dolaylı ve utangaç bir biçimde- doğruluyor. Burada İnönü şöyle diyor:

Bir müddet sonra rıhtımdaki binadan hükümete gittik. İzmir'deki İngiliz Konsolosu geldi. Mustafa Kemal Paşa ile konuşmaya başladı. Konsolos Türkçe de biliyor, ikisi konuşuyorlar. Ben odaya girip çıkıyorum. Gayet sert bir konuşma cereyan ediyor. Konsolos Hristiyan halk için birtakım meseleler çıkarmak istiyor. Yani bir hadise çıkarmak isteyen bir hali var. Mustafa Kemal Paşa konsolosu dinliyor, gerekli cevapları veriyor. (aynı yerde, s. 285)

O halde řu soruyu sorma hakkımız olmalı: Acaba İzmir marşını söylerken gözleri nemlenenler, onbinlerce insanın ölmesine yol açan -ve Gvur İzmirin yakılmasının da bir parçası olduğu- İzmir felketi kararının altında, o çok değer verdikleri komutan ve devlet adamının da imzası olduğunu biliyor ya da düşünüyorlar mı?

Bu konuda daha geniş bilgi için Ayře Hür'ün, 1922'de Güzelim İzmir'e kimler kıydı? başlıklı yazısına bakılabilir.

<http://www.izmirizmir.net/ayse-hur-1922de-guzelim-izmire-kimler-kiydi-yll6.html>

Author Details

Garbis ALTINOĞLU

maryamohannes@yahoo.fr

Bunu paylaş:Facebook'ta paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Twitter üzerinde paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Linkedln üzerinden paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Pinterest'te paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)WhatsApp'ta paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Daha fazlaArkadaşınızla e-posta üzerinden paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Skype'da paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Telegram'da paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Reddit üzerinde paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Pocket'ta paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)Tumblr'da paylaşmak için tıklayın (Yeni pencerede açılır)